

EVUL MEDIU

Evul Mediu a fost o era care nu a avut și nu are o presă prea bună în istorie. A fost multă vreme sufocat între admirația pe care europeanul a avut-o pentru excelența culturii clasice, greco-romane și resuscitarea ei în Renastere, urmată de epoca - de asemenea strălucită pentru cultura europeană - a raționalismului și apoi a încrederii manifestate în secolul Luminilor în virtuțile rațiunii: nu numai de a descoperi adevărul, dar și de a transforma societatea într-un sens benefic.

A trebuit să treacă o vreme până când Romantismul să reabiliteze Evul Mediu, cu valorile lui sentimentale și artistice. Din acel moment, de pe la începutul secolului al XIX-lea, această epocă și-a aflat un loc echilibrat în sistemul de valori al trecutului. Totuși, gândindu-ne bine, nu putem nega că fața de Evul Mediu, păstrăm o ușoară rezervă, în raport cu admirația pe care o nutrim în continuare clasicității, fie antice, fie moderne și că această rezervă, chiar dacă a fost corectată prin recuperarea pe care au savârșit-o romantismul și istorismul care au urmat, și-a avut rațiunile sale. În cadrul acelei acțiuni de recuperare, istoriografia a constatat, cu oarecare surpriză, că Evul Mediu nu a fost o cezura întunecată în civilizația europeană și că în acest cadru se formase – uneori greu identificabilă - matricea multora dintre ideile și fenomenele societății moderne. Unii au mers până la a spune că, de fapt, o veritabilă Renastere a început cu două-trei secole mai devreme, chiar dacă mai modestă decât aceea, răsunătoare, din Italia secolelor XIV-XVI.

Printre ideile transmise posterității de Evul Mediu, se numără și unele cu privire la structura și organizarea statului. Pentru că milenii de-a rândul în lumea orientală și în cea antică – excepțiile fiind foarte puține – precum și, până recent, în epoca modernă, statul se confunda cu conducerea unică, altfel spus cu monarhia, a vorbi despre ideologia statală medievală înseamnă, de fapt, a vorbi despre ideologia de stat monarhică. În Evul Mediu, după prăbușirea Imperiului Roman de Apus – catastrofa regretabilă, după opinia mea – problema care s-a pus între secolele V-XI a fost aceea a legitimării noilor puteri politice. Acestea deoarece legitimitatea puterii romane, deși întemeiată pe un magnific sistem de drept și păstrând o nostalgie în mintile celor care o distruseseră, nu mai avea valabilitate *de facto*.

Secole de-a rândul sefi barbari instalați pe ruinele Imperiului Roman au tînguit după excelența puterii acestuia și, ori de câte ori au avut ocazia, au încercat să o reînvieze. Gesturile lor sacrale, încoronarea la Roma a suveranilor franci sau germani și reluarea de către ei a titlului fictiv și, în fond, absurd pentru epoca lor, de „împărați”, nu mai corespundea cu realitățile romane de odinioară. Statele fondate de seminciunile barbare în apusul Europei nu-și puteau întemeia autoritatea decât pe dreptul forței și al cuceririi. Drept contestabil de către oricine venea din urmă, cu aceleași pretenții. E adevărat, cronicile spun că însași elita primitivă barbară invocă pentru sine o anume origine divină sau cvasidivină, idee care însă nu s-a putut acredita suficient spre a se constitui într-un suport ideologic-politic. În mijlocul anarhiei generale se simțea necesitatea recurgerii la o autoritate unitară, care să legitimeze „dreptul” elementar al forței. Singura autoritate care supraviețuise catastrofei Imperiului Roman și începuse a se consolida ca o instituție autonomă era biserica. Ea și-a păstrat o organizare relativ coerentă și o ideologie consecventă. Acestea, mai ales de la pontificatul papei Grigorie I cel Mare (590-604), s-au consolidat în întreg Occidentul. De aceea, cu cât mai mult acești sefi barbari vroiau să-și legitimeze puterea, de exemplu în fața Imperiului de Rasarit (Bizantin) ramaș în picioare, ei s-au îndreptat către alianța cu autoritatea universalistă a bisericii, a carei doctrină o îmbrățișează pe rând. Și în antichitate existase, și încă din plin, tendința de legitimare a puterii monarhice prin invocarea unei autorități transcendente. În Evul Mediu, sefi barbari, aliați treptat cu biserica, au adăugat acestor tradiții și pe unele venite dinspre gândirea politică orientală. Tradiții care, remodelate cu concursul bisericii, au creat ritualități proprii.

A fost, mai întâi, așezarea pe creștetul monarhului a simbolului numit „coroană”, un instrument care putea fi însă, și el, răpit și însușit de cineva mai puternic. Și-atunci s-a ajuns la un alt act sacral care trebuia să-l legitimeze definitiv de suveran: onctiunea. Ea se savârșea de un reprezentant al bisericii, fie o dată cu încoronarea, fie separat de ea. Este încă o tradiție veche, ce ar putea proveni din Vechiul Testament, din textul cartii I a lui Samuil, în care Iahve îi spune acestuia că-i va trimite un tânăr pe care: "să îl ungi capetenie poporului Meu". Act pe care, Samuil l-a și făcut, asupra lui Saul, primul rege al vechilor evrei. În toată istoria Orientului asemenea momente revin din când în când. Până și în viața lui Iisus Hristos (Hristos înseamnă "cel uns") se întâmplă ceva similar: varsarea pe creștetul lui Iisus a unui ulei parfumat, și cuvintele lui Iisus despre gestul savârșit de Maria, sora lui Lazar cel înviat din

morti: "lasati-o sa faca acest lucru, pentru ca atît timp cît se va propovadui Evanghelia, despre ea si despre ceea ce a facut se va vorbi mereu". Onctiunea, ca act de legitimare a puterii regale medievale, are asadar o traditie îndelungata. Cînd primul rege al francilor, Clovis, a fost încoronat la Reims de Sfîntul Remigius, un porumbel apare, aducînd o sticluta cu ulei sfintit. De la actul semi-legendar savîrsit asupra lui Clovis, obiceiul onctiunii s-a raspîndit în tot Evul Mediu, fiind practicat de toti suveranii.

S-a mai simtit în plus si necesitatea întaririi legitimarii puterii monarhice prin fapte concrete atribuite ei. Persoana regala începe a fi creditata cu calitatea de a savîrsi miracole, ceea ce reprezinta, limpede, un împrumut din Evanghelie, din faptele lui Iisus. Astfel, regalitatea franceza, întrucîtva si cea engleza, si-au atribuit calitatea vindecarii prin atingere cu mîna, a bolii numita adenita tuberculoasa, popular scrofuloza. S-a mai vehiculat si putinta vindecarii epilepsiei. În cazul regilor Frantei, ritualul atingerii cu mîna a bolnavilor se întîlneste – e drept, tot mai sporadic – pîna la 1825! Istoricii au conchis ca alegerea acestor boli ca pasibile de vindecare s-a datorat caracterului lor recurent, ceea ce crea impresia unei tamaduiri, cel putin temporare. adica manifesta o tendinta si de retragere. La fel si cealalta boala grava, epilepsia. E interesant ca, la un moment dat, însasi biserica a protestat împotriva pretentiilor taumaturgice ale suveranului. Papa Grigore al VII-lea (1073-1085), initiatorul unei miscari energice de emancipare a bisericii de sub tutela laica, si chiar de afirmare a suprematiei asupra acesteia din urma, a sustinut ca un om nu poate savîrsi minuni, altfel decît sub inspiratia si autoritatea divina. Aceeasi miscare gregoriana a introdus o distinctie între onctiunea sacerdotala, care consacra pe un slujitor al bisericii si cea laica, exercitata asupra unui suveran. Si prin aceasta se refuza, indirect, caracterul sacru si generator de miracole al persoanei regale în sine. Rezistenta bisericii nu a putut infirma însa practicile încetatenite, ele ramînînd în continuare în apanajul unor case regale.

Divergentele biserica-regalitate, chiar daca faptul ar putea sa para surprinzator, au mers si mai departe. Biserica a sanctionat, prin acte formale si puterea laica - pretins absoluta – a regilor. Dar ea nu a acceptat niciodata ca aceasta putere avea dreptul sa dispuna cu totul arbitrar de atributiile guvernarii. Punctul ei de vedere: daca regele invoca pentru sine întemeierea autoritatii sale pe un drept divin, înseamna ca el trebuie sa guverneze în conformitate cu preceptele divine de dreptate si bunatate. Suveranii nu sunt – spune biserica – decît împuterniciti ai cuvîntului si ai harului divin pe pamînt, neputîndu-se abate de la spiritul si litera acestora. O data aparuta contestarea puterii depline a suveranului, ea a fost corectata si pe alte planuri, si pe alte baze decît acelea ale reformei gregoriene. De exemplu, pe ale scrierilor unor doctrinari din secolele XVI-XVII, care pledau, de asemenea, pentru primatul autoritatii morale a bisericii fata de actele guvernarii laice.

În secolul al XIII-lea, despre care unii istorici au spus ca a fost "una din marile etape constructive ale istoriei europene" si-a desfasurat activitatea cel mai mare teoretician al învataturii bisericesti occidentale în Evul Mediu, Toma de Aquino (1227-1274). În vasta sa opera, cuprinsa în 34 de volume, Toma de Aquino a schitat, printre multe alte idei fecunde, si pe aceea a dreptului natural. El a sustinut ca politica este autonoma, avînd legile proprii, rezultate din vointa umana, exercitata conform cu ordinea rationala. Aceasta din urma era, în prima instanta, ordinea universala creata de Divinitate, *lex aeterna*. Omul nu o poate percepe însa pe aceasta în imensitatea ei cosmica, ci numai într-o modalitate mai limitata, pe care Toma de Aquino o numeste legea naturii, *lex naturalis*. Din perceptiile sale legii naturii, omul este capabil sa adopte o conduita subsecventa respectarii acesteia, care este legea umana, *lex humana*. Afirmîndu-i autonomia, Toma de Aquino atribuie cîteodata conducerii politice scopul specific de a asigura omului o viata virtuoasa si fericita, pe care o numeste *eudaimonia* (grec.= fericire). Pe o treapta superioara, o lege mai înalta tinde spre înfaptuirea comuniunii supranaturale între oameni si divinitate. Existenta acestor doua trepte ale conducerii îl determina pe Toma de Aquino sa separe competentele puterii laice si ale celei spirituale, sustinînd ca papalitatea are dreptul sa se amestece în problemele lumesti, numai în masura în care acestea sunt importante pentru realizarea telului spiritual al comuniunii om-Dumnezeu.

Cea mai interesanta concluzie a gîndirii lui Toma de Aquino este aceea ca, data fiind congruenta dintre cele doua trepte si scopuri de guvernare, daca puterea laica nu respecta consecventa cu cea superioara, ea poate fi contestata de catre supusi. Tomas de Aquino a fost, astfel, primul teoretician al dreptului la rezistenta împotriva unei stapîniri injuste (tiranie) si prin aceasta a întemeiat, cel putin indirect, doctrina suveranitatii poporului. Între gînditorii medievali care au mai adus o contributie la chestiunea raportului dintre autoritatea laica si religioasa se mai remarca Dante si Marsilio di Padova. Amîndoi au plecat de la ideea ca ordinea si pacea sunt valori superioare ale societatii. Pentru instituirea si mentinerea lor – socoteste Dante – e necesara o monarhie universala, reprezentînd o extrapolare terestra a împaratiei divine. Totodata, pentru Dante, din rolul de garant al pacii si ordinii pe care numai monarhia universala o poate exercita, rezulta si afirmarea caracterului necesar al statului,

superioritatea acestuia, a organizatiei politice a societatii în raport cu individul. Spre deosebire de Toma de Aquino, Dante nu rezerva nici un rol individului, în eventualitatea – pe care nu o discuta – a unui esec al monarhiei în realizarea telului organic ce-i era prescrist.

Marsilio di Padova, a carui lucrare, *Aparatorul pacii*, a aparut în 1324, este mai modern decât înaintasii sai în materie. Plecând si el de la premisa ca pacea si ordinea reprezinta starea ideala a societatii, Marsilio di Padova considera ca în vederea atingerii acestei stari oamenii s-au constituit în ceea ce se numeste stat. Idee extrem de valoroasa, continând-o – mai explicit si mai practic argumentata decât la Toma de Aquino – pe aceea a suveranitatii populare, întrucât statul apare pe baza *consensului* cetatenilor, mai exact spus: a partilor celor mai valoroase ale acestora. Pe aceasta baza a consensului popular se fondeaza dreptul statului de a legifera, iar conducerea sa – monarhia, evident – trebuia sa se constituie pe *baza electiva*. Ocupându-se în acelasi spirit de organizarea bisericii, Marsilio di Padova a sustinut limitarea puterii absolute a papei, prin autoritatea consensuala a alesilor din sînul bisericii, ceea ce însemna fondarea asa-numitei *doctrine conciliare*, care va avea o mare influenta în viata bisericii catolice în secolul al XV-lea. În încheierea acestor consideratii, subliniez faptul ca Evul Mediu a reprezentat o era de tranzitie, cel putin în secolele XIII-XIV, de la conceptia organicist-mistica privitoare la autoritatea politica, spre conceptia rationala a organizarii statului – o organizare ce este coborîta acesteia transcendentă în imanenta, prin afirmarea importante optiunii si consensului uman, cu conditia ca acestea sa nu scape din vedere inspiratia divina, ca îndreptar al actiunii lor.

Ne aflam pe prima treapta a emanciparii gîndirii politice de sub doctrina mistico-religioasa, pe prima treapta ce va conduce, în secolele XVII-XVIII, la fundamentarea deplina a doctrinei contractului social si a suveranitatii populare.